

Papp László Miklósné, sz. Szabó Zsuzsánna

Az interjút készítette és szerkesztette: Kojcsa Péter
Miskolc, 2016. március-június

"Vessed az Úrra a te terhedet, ő gondot visel rólad, és nem engedi, hogy valamikor ingadozzék az igaz". (Zsolt 55, 23)

Család

Szülők

Édesapám, Szabó József református lelkész, édesanyám, Réthy Zsuzsanna tanítónő volt. Mindketten nagyon komoly keresztyén emberek voltak. Emlékszem, ahogy elmesélték, hogy történt az ő megismerkedésük, és egyáltalán, hogy kezdték az életet. Édesapám a Kolozsvári Teológián végzett, édesanyám pedig Szabadkán, mint tanítónő, és Hosszúfaluban tanított egy általános iskolában, amikor egy baráti körben találkoztak, és rögtön tudták, hogy Isten egymásnak rendelte őket. Mind a ketten nagyon komolyan vették azt, hogy Istentől jött az ő találkozásuk, az ő házasságuk. Meséltek arról, hogy édesapámnak rögtön megtetszett édesanyám. Nagyon szép, kedves és szolid asszony volt, és a kisugárzása nagyon tetszett édesapámnak. Édesanyámnak pedig édesapám szelídsége és hite: sugárzott róla a szeretet, a jóság és a békesség. 1952-ben házasodtak össze, én pedig 1954-ben születtem Sepsiszentgyörgyön.

Édesapám elkötelezett hívő ember volt. Röviden úgy tudnám jellemezni, hogy Krisztus szolgája és nagyon jó apa. Határozott volt és kedves, aki mindenkiért mindent megtett volna. Az édesapja korán meghalt, ezért az édesanyja, az én nagymamám egyedül nevelte őt és három testvérét. Nem volt neki könnyű, de édesapám mindig jó tanuló, engedelmes, szófogadó gyerek volt, aki orvosnak készült. Egy alkalommal elmentek fürdeni az Olt folyóra, ami Sepsiszentgyörgyön folyik át, és bekerült egy örvénybe, ahol az életéért küzdött. Akik a parton voltak, kimentették, és utána úgy érezte, hogy Istent kell szolgálnia. Onnantól kezdve nem volt kérdés, hogy lelkész lesz. Igazán jól tanult a teológián. Megörököltem a

bizonyítványát, nagy szeretettel őrzöm, tényleg tiszta jelessel végzett. Nagyon szerették a professzorai, egyikük engem is támogatott, amikor Kolozsvárra kerültem.

Az egész élete odaszánt szolgálat volt. Nagyon szerette a gyülekezetét: a kilyéni, majd a későbbi uzoni gyülekezetét is. Idős korában is hűségesen végezte a szolgálatát, gyakran tartott bizonyágtételeket idős lelkészek között. Viszonylag korán, hatvanöt éves korában ment el nyugdíjba (az akkori lelkészek általában hetven éves korukig szolgáltak). Már nagyon nehezen viselte a papírmunkát román-magyar nyelven. Németül és héberül jól beszélt, ezeken a nyelveken olvasta a Bibliát, románul viszont nem tudott perfektül. Nem azért, mert nem volt meg a képessége hozzá, hanem mert nem is akart megtanulni. A műszaki dolgokhoz egyáltalán nem értett, viszont nem jelent meg olyan könyv magyar nyelven, amit ki nem olvasott volna.

Édesanyám is komolyan vette a hitét. Hosszúfaluban dolgozott, szerette a gyerekeket, csak az volt a nagy szomorúsága, hogy miután összeházasodtak édesapámmal, már nem taníthatott. Abban az időben nem lehetett szó arról, hogy református papnéként állami iskolában alkalmazták. Viszont ő lett édesapám kántora, és a vallásórára járó szegény sorsú gyerekeket is tanította, akiknek a szülei nem végeztek iskolát, és nem tudták őket tanítani. Elhívta őket a házukhoz, és ott tanította őket írni és olvasni. Megtalálta a módját, hogy tanítónőként hogyan segíthet másoknak.

Nagyon fiatalon, 1968-ban halt meg hörgőrákban. Az utolsó pillanatig reménykedtünk abban, hogy meggyógyul. Tizennégy éves sem voltam, mert ugye én novemberben születtem, édesanyám pedig áprilisban ment el. Édesapám nagyon nehezen viselte a halálát. Valahányszor temetett, mindig megállt a sírnál, és mi is minden nap kimentünk a temetőbe. Gyakran hangoztatta, hogy „Gyermekeim, ti már az egész rokonságot végiggyászoltátok, úgyhogy már nektek nem kell a temetőbe járni”.

Édesanyám halála után édesapám újránősült, mivel mi szerettük volna, ha nekünk is van egy anyukánk, aki gondoskodik rólunk, de a második felesége nem tudott minket elfogadni. Az volt az elképzelése, hogy állami gondozásba ad minket, és akkor ő maradhat „a tiszteletes asszony”. Édesapám természetesen ebbe nem egyezett bele,

ezért elváltak, az akkori esperes úr tanácsára. Mindenben támogatta édesapámat, mert tudta, hogy ez a házasság így nem működik.

Aztán harmadszor is újranősült édesapám. Egy tanítónőt vett feleségül, akivel már nagyon jó házasságban éltek, de én úgy éreztem, hogy minket nem szeret – tehát nem könnyű édesanya nélkül, az biztos. Valahol mindig idegenek maradtunk számára. Járt templomba, hogyne járt volna, "jó tiszteletes asszony" volt, de nem volt megtért, újjászületett élete. Nekem édesapámmal mély lelki kapcsolatom volt, sokszor beszélgettünk Igeről, Isten munkájáról, és ezeket ő nem értette. Mindig azt mondta, hogy „nem kell ezt túlzásba vinni”. A hit ajándék Istentől. Neki valamiért nem volt meg ez az ajándék. Nem tudott önzetlenül szeretni. Én az Ige alapján azt tudom mondani, hogy ha nincs bennünk Krisztus szeretete, akkor nem tudunk mi sem adni. Amit viszont nagyon becsülök benne, és nagyon-nagyon hálásan megköszöntem az az, hogy édesapámat mindvégig becsülettel, hűséggel gondozta.

Édesapám nyolcvankét éves korában halt meg. Hetven vagy hetvenegy éves korában különös betegség támadta meg a szervezetét, amitől zavart állapotba került: nem tudta, hogy hol van, mit csinál, és nem ismerte meg a hozzátartozóit. A gyerekeit sem ismerte meg. A felesége írt, hogy menjünk és látogassuk meg, mert valószínű ez már a vég, pedig akkor még messze nem az volt. Hazamentünk, én pedig elvittem egy magánklinikára Brassóba, ahol mindenféle vizsgálatokat készítettek. Orvosilag semmi elváltozást nem találtak. Senki nem tudta megmondani, hogy milyen betegség támadta meg a szervezetét. Ez egy három-négy hónapos állapot volt, ami alatt nagyon sokat imádkoztunk érte. Nagyon sokan imádkoztak érte, és ahogy jött ez a betegség, úgy múlt el egyik pillanatról a másikra. Hallom, hogy csörög a telefon, felveszem. A vonal végén édesapám: „Kislányom! Jól vagytok! Minden teljesen rendben van”.

Akkor elmondta, hogy az Úr megszólította, és onnantól kezdve mély változáson ment át. Még inkább megértette, hogy Isten szeretete milyen nagy, hogy Jézus mennyire szereti az embereket, és hogy mennyire csodálatos az a találkozás, amit ő átélt. Nem beszélt erről részletesen, lehet, hogy nem is tudta volna elmondani. Mi viszont láttuk rajta, hogy hátralevő életében még inkább vonzódott az Úrhoz.

Nagyszülők

A nagyszüleim is református hitben járó emberek voltak. Ez egy többgenerációs református család, melyből több fiú is lelkésznek állt, vagy gondnokként szolgált. Az apai nagyapámat Szabó Józsefnek hívták. Nem ismertem, édesapám mindössze hatéves volt, amikor meghalt. Annyit tudok róla, hogy a sepsiszentgyörgyi dohánygyárban dolgozott, ma úgy mondanánk, hogy középvezetőként.

Nagymamámra, Schiller Matildra viszont emlékszem. Azt hiszem első vagy második osztályos általános iskolás lehettem, amikor meghalt. Háztartásbeli volt, de nagypapa halála után ő is a dohánygyárban kezdett dolgozni. Nagyon szeretett bennünket. Volt, hogy kis terítőt horgolt nekem a babaszobába, vagy szép történeteket mesélt. Nem könyvből olvasott – nem mintha nem tudott volna olvasni –, hanem mindig ő találta ki a meséket. Nagyon jó és engedékeny nagymama volt. Nála aztán mindent lehetett: felfordítani a lakást, játszani... Ellentétben Réthy Lászlónéval, az anyai nagymamámmal, aki szigorú volt, bár ő is nagyon szeretett minket. Sepsiszentgyörgyön – ő ott élt – mindig elvitt a játszótérre, mert ugye falun nem volt ilyen. Gyakran járt hozzánk, általában vasárnaponként. Amíg egészséges volt, és tudott járni, mindig eljött. Katolikus volt, de abban az időben a liturgia latinul folyt, és ő ezt nyilván nem értette, ezért áttért reformátusnak, és hűségesen látogatta az istentiszteleteket. Nagyon boldog volt, hogy hallhatta magyarul az istentiszteletet. Nem volt neki könnyű, amikor özvegyen maradt. Nagyon érdekesen alakult a házassága: egy ikerpár közül a komolyabbat, a határozottabbat választotta. Hozzáment feleségül, és született két gyermekük. Aztán a férje halála után hozzáment annak testvéréhez, és így született másik két gyereke is.

Testvér

József öcsém 1957-ben született, három év van köztünk. Pontosabban volt, mert sajnos már nem él. Nagyon szerettem a testvéremet. Ugyanakkor sokat veszekedtünk is, mint testvérek természetesen. Kétéves volt, ha jól emlékszem, amikor Kilyénből átköltöztünk Uzonba, ahol aztán felnőttünk. Nem szeretett óvodába járni, erre határozottan emlékszem, mindig haza kellett hozni. Nagy szeretettel és

odafigyeléssel nevelték a szüleim, különösen édesanyám. Mintha érezte volna, hogy nem sokáig teheti...

Tizenegy éves volt, mikor édesanyánk meghalt, és ez rettenetesen megviselte. Ez a szomorúság végigkísérte az életét. Nagyon kötődött hozzá, nem tudta feldolgozni az elvesztését. Én mindig is apához vonzódtam, ő inkább anyás volt. Édesanyánk halála után „anyapótlék” voltam számára, amennyire lehetett, én gondoskodtam róla: segítettem neki a tanulásban, mostam, főztem, vasaltam rá. Nekem mondta el az örömeit és a szomorúságait. Negyvenkét vagy negyvenhárom éves korában halt meg. Egy délután elaludt, és nem kelt fel többé. Neki is ott maradtak a gyermekei...

Gyermekkor

Kilyéni évek

Édesapámat kezdő lelkésznek a Sepsiszentgyörgy melletti Kilyén nevű községbe helyezték, így tulajdonképpen az első négy évemet ott töltöttem. A szülővárosom és Kilyén között nagyon kicsi a távolság, mindössze négy-öt kilométer, vagy talán annyi sincs. Abban az időben – amikor én még kicsi voltam – nem lehetett korlátlanul magyar nyelvű könyveket kapni, sőt, televízió sem volt, viszont édesapám nagyon szeretett rajzolni, ezért mindig mindent lerajzolt nekünk, a bibliai történeteket is. Nagyon korán elkezdett nekünk beszélni az Úrról, mert fontosnak tartotta, hogy időben megtanuljuk, hogy kicsoda számunkra Jézus Krisztus. Nagyon szerette a természetet, s mivel a kis térségben lévő lelkészekhez hasonlóan neki is kevés volt a fizetése, állatokat is tartott. Nem eladásra, hanem a család számára. Volt, hogy odavitt a bárányokhoz, és úgy beszélt nekem a jó pásztor példájáról.

Kilyén egy kis falusi közösség volt, ahol nem nagyon volt más felekezeti ember. Kis létszámú, kifejezetten református település nagyon kedves emberekkel. A kis templom mindig tele volt. Akkor más világ volt, mint most. Ma már van gyermekóra, babamegőrző... akkor nem volt. Hát engem elvittek a templomba és én folyamatosan édesapámhoz akartam menni és mindig mondtam, hogy „Ott van édesapám, ott van édesapám!” És édesapa leszólt a szószékről, hogy azt a gyereket vigyék ki, mert zavarja az istentiszteletet – ez nagyon kedves emlék. Halványan emlékszem csak,

de ők mindig emlegették. A református templom és a temető egy domb tetején van. Nagyon sokat játszottunk és sétáltunk ott.

Kilyénben egy rövid ideig óvodába is jártam. Nem szerettem. Egy alkalommal az óvónéni hazaküldött, mert az Úr Jézusról beszéltem. Akkor rendkívül szigorú rendszer volt, nem lehetett állami intézményekben az Úrról beszélni. De hát ugye én csak azt mondtam, amiről otthon is hallottam. Édesapám hiteles ember volt, édesanyám is, és a nagyszüleim is. Amiről ők beszéltek, azt meg is éltek, így hát, amikor bántás vagy támadás ért a világban, akkor mi hazamenekültünk. Hazaérve a kapu alatt a réseket tégladarabokkal igyekeztem berakni, hogy az óvónéni be ne másszon. Emlékszem, hogy édesapám épp egy temetésről jött akkor haza, paláستtal a karján:

– Mit csinálsz kislányom? – kérdezte.

– Berakom a kapu alját kövekkel, mert az óvónéni utánam fog jönni.

– Miért? Mit csináltál?

– Hát az Úr Jézusról beszéltem – mondtam. Erre édesapám rácsodálkozott, hogy mertem beszélni az Úr Jézusról, én pedig mondtam, hogy Ő a világ ura, nem kell nekem félni.

Uzoni évek

1959-ben költözött a család a Kilyénnel szomszédos Uzonba, ahol a kezdetektől fogva jól éreztem magam. Magát a költözést is borzasztóan élveztem. A gyülekezeti tagok szekerekkel költöztettek bennünket, és nagyon kedvesen fogadtak az asszonyok: күrtős kalácsot sütöttek, ez Erdélyben nagy szokás volt akkoriban. És nagyon tetszett a templom, ugyanis az uzoni egy szép nagy épület volt. Mint gyermeket nagy áhítattal töltött el, hogy édesapám egy ilyen szép épületben fog beszélni az Úr Jézusról.

Uzonban jobb körülmények között éltünk, mint Kilyénben, itt valamivel többet keresett édesapám. Édesanyám csupán egy jelképes összeget kántorként. Szerényen éltünk, de nem is voltak nagy igényeink. Jobb módú embereknek, orvosoknak, tanítóknak,

de a lelkészeknek is volt televíziójuk, hűtőjük, autójuk... nekünk nem volt. Minden hónapban – a gyerekek számától függően – megvolt minden családnak a porciója, amiért sorban kellett állni a boltban. Talán egy fél liter olaj, egy kiló cukor s két kiló liszt járt minden családnak. A gyülekezetnek volt egy, ha jól emlékszem, huszonöt ár nagyságú krumpliföldje, és az mindig termelt annyit, hogy télre elég legyen, illetve a falubeliek hoztak nekünk lisztet, cukrot, zsírt és kenyeret.

Egyszer a holland testvérek felajánlották édesapámnak, hogy autóhoz juttatják, de ő ezt nem akarta elfogadni, azt mondta, hogy neki erre nincs szüksége. Mivel a parókiával átellenben volt a templom, ezért oda elég volt gyalog mennie, ha pedig másik faluba utazott, akkor a biciklit használta. Emlékszem, Lisznyóba sokat járt, mivel nagyon jó kapcsolatot ápolt az ottani házaspárral, akik sokat segítettek édesanyám halála után, de jóban volt a bikkfalvi és a kökösi lelkésszel is. Ezek mind magyar lakta, többnyire református települések voltak, kevés románnal.

Az uzoni általános iskola

Uzonban egy olyan általános iskolába jártam, amit egy nagyon elkötelezett házaspár adományozott a református egyháznak, tehát valamikor a II. világháború előtt ez egy református iskola volt. Tatrangi Sándor és felesége, Tatrangi Sándorné Benke Juliánna¹ építettek egy nagyon szép iskolát az egyházközségnek, és én ebbe kezdtem el járni. Persze akkor már nem az egyház tulajdonában volt, a kommunista rendszerben nem voltak egyházi iskolák. Egy picikét már omladozott, de a rendszerváltás után ezt az iskolát helyreállították, és visszakapta méltó nevét, tehát ma az a neve, hogy Tatrangi Sándor Általános Iskola. Szerettem iskolába járni, jól tanultam. Egy nagy létszámú, magyar tannyelvű osztályba jártam, ha jól emlékszem, negyvenen is voltunk.

Egy kicsit másképp volt a tanár-tanuló viszony, mint a mai időkben: tiszteltük és becsültük tanítóinkat, tanárainkat. Nagyon jó tanítóim voltak, akik szerették a hivatásukat. Konkrétan egy nagyon kedves tanárnőre emlékszem, akit Szilágyi Erzsébetnek hívtak, tőle nagyon sokat tanultam. Magyartanár volt, és hát az én gyerekkoromban magyartanárnak lenni valóban kihívás volt. És még egy nevet szívesen megemlítek: Gergely József, aki földrajzot tanított elkötelezetten és

odaszántan. Úgy gondolom, hogy az alapokat velem együtt mindenki megkapta ebben a nagyközségi iskolában. Azóta már több iskola is épült Uzonban.

Az uzoni református gyülekezet

Az uzoni gyülekezet egy háromezer fős közösség volt, mert hát az egész falu református volt. Nagyrészt idősekből, hatvan, hetven és nyolcvan évesekből tevődött össze, de középkorúak is voltak szép számmal. Elég kevés volt a fiatal, a tizenéves, konfirmáció után sokan elmentek a településről. Persze voltak, akik visszajöttek esküvőkre, keresztelőkre, temetésekre, de nagy részük elköltözött.

Mindössze négy-öt családra emlékszem, akik a mellettünk lévő katolikus templomba jártak. A parókiánk és a katolikus templom között két épület volt, nagyon szerettem volna bekukkantani, hogy milyen egy katolikus templom. Édesapám nem engedte. Akkoriban, mikor én kisgyerek voltam nem nagyon működött az ökumené, mert édesapám – és nem csak édesapám, hanem általában az akkori református lelkészek – sziklaszilárdan ragaszkodtak a református hitvalláshoz. Nincs szobor, nincs festmény, nem áldozunk, Jézus Krisztus az egyszeri, tökéletes áldozat. Ezt nem úgy kell érteni, hogy ellenségben voltunk azzal a pár családdal. Volt olyan, hogy az egyik katolikus családból valaki öngyilkos lett és a katolikus pap nem temette el, édesapám igen.

„Hűséges munkatársamnak, kicsi lányomnak”

Édesanyám 1968 áprilisában halt meg, én pedig júniusban konfirmáltam a gyülekezetben. Előtte ún. konfirmációi felkészítésre jártunk, ahol a Heidelbergi Kátét mindenkinek kívülről meg kellett tanulnia. Édesapám ezt nagyon szigorúan vette. Nem volt egyszerű, de meg kellett tanulni. A konfirmáció napján tele volt a templom, körülbelül harmincan konfirmálhattunk. Előtte összejöttek a fiatalok, és kitakarították a templomot: felsúrolták a hajópadlót, megtisztították az ablakokat és fehér törzsű nyírfákkal díszítették fel a bejáratot; ott vonultak be a konfirmandusok.

Édesanyám halála után én vettem át a kántori szolgálatot, az első szolgálatom éppen akkor volt, amikor konfirmáltam. Az énekeskönyvembe mai napig az van

beleírva édesapám kézírásával, hogy „*Hűséges munkatársamnak, kicsi lányomnak konfirmációja emlékére*”. Istentől velemszületett zenei képességeket kaptam, így nagyon hamar, három hónap alatt önállóan tanultam meg orgonálni. *"Mint a szép híves patakra..."* – ez az ének volt az első, amit a kottás könyvből el tudtam játszani.

Nagyon szerették, tisztelték és becsülték édesapámat, ugyanis látták, hogy az élete hiteles. Rengeteget készült egy-egy istentiszteletre, keresztelésre, temetésre vagy evangelizációra. Minden évben folyamatosan látogatta a családokat valamelyik presbiterrel vagy gondnokkal, és ilyenkor én is mentem velük. Nagyon megragadott, hogy milyen tisztelettel és szeretettel fogadtak mindenütt. Miután édesanya meghalt, nagy együttérzéssel próbáltak segíteni. Ki süteménnyel kínált, ki valamilyen szalonnát vagy befőttet adott.

Nálunk is szinte mindig volt valaki a parókián, ami egy szép nagy kúria volt. Télen egy kicsit hideg volt, mert nehezen lehetett kifűteni, de kedves gyermekkori emlékek fűznek hozzá. Tágas és kényelmes volt, nagy kerttel és parókiaudvarral. Édesapám minden héten szerdán bibliaórát tartott, amelyen Isten ígéről és bibliai történetekről beszélt. Aztán amikor már egy kicsit nagyobb lettem, és komoly elfoglaltsága akadt, rám bízta az órák megtartását: dicséreteket énekeltünk, és sokat olvastam fel az összegyűlt embereknek. Nagyon jó kapcsolat volt a gyülekezet és a család között. A református gyülekezet egy állandó pont volt az emberek életében. Mielőtt mentek volna kapálni a mezőre, bementek a templomkertbe, letették a szerszámot és imádkoztak, s hazafelé ugyanez. Ez a szokás sajnos egy idő után megszűnt, pedig nagyon szép volt.

Gyülekezeti alkalmak

Uzonban vasárnap délután is volt istentisztelet, amire nagyon kevesen jöttek. Én mindig ott voltam édesapámmal meg egy-két idős emberrel. Uzonban szinte minden úrvacsorai közösségre emlékszem. Nálunk ez úgy zajlott, hogy körbeálltuk az úrasztalát, és édesapám mindenkinek egyenként mondott áldást. Tizenegy órakor kezdődött az istentisztelet, és ilyenkor volt, hogy délután kettő-három óráig is eltartott. Áldott alkalmak voltak, akár csak a nagyobb ünnepek, a karácsony, a húsvét vagy a pünkösd. Az egyik ilyen ünneppel kapcsolatban van is egy emlékem.

Október végén reformációi istentiszteletet tartottunk a templomban. Én orgonáltam volna az ünnepségen, de Sepsiszentgyörgyön – oda jártam középiskolába – alig akartak elengedni a kollégiumból. Az ünnepség este hat órakor kezdődött, és én nem tudtam mivel hazamenni, mert lekéstem a vonatot. Sepsiszentgyörgy és Uzon között a távolság kilenc kilométer, hát én elindultam gyalog, a mezőn keresztül. Na, most tudni kell, hogy október végén Erdélyben már hideg van, és sokszor havazik is. Süvített a szél, nagy pelyhekben esett a hó. Miközben sétáltam, messziről állatok hangját hallottam, de én csak arra gondoltam, hogy milyen énekeket fogunk majd énekelni a templomban. Énekeltem magamba, gondoltam édesapámra, és szépen, szerencsésen hazaértem. Igen ám, de amikor hazaértem, édesapámon már ott volt a palást, szólott a harang... Nagyon megdöbbsent. „Hogy értél haza kislányom? Látlak, hallom a hangodat és nem hiszem el, hogy itt vagy!” És elmondtam, hogy hogy jöttem haza. Nem akarta elhinni. Ugyanis, mint kiderült, aznap farkasok támadtak meg embereket, akik állatokat hajtottak a vásárra valahol. Elég ritkán volt farkasjárás, de télen, amikor hideg volt, bizony lejöttek az erdőből. Ha ezt előre tudom, valószínűleg nem mertem volna elindulni. Édesapa sokszor emlegette, hogy „Kislányom, téged az Úr őrzött végig, amíg hazaértél az istentiszteletre, a reformáció ünnepére!” Másodikos gimnazista voltam akkor.

Úgy emlékszem, hogy édesapám soha nem volt szabadságon. Amikor volt egy kis szabadideje, akkor mentünk a közeli erdőbe gombáért, vagy mentünk a természetbe gyönyörködni, vadkacsákat figyelni a közeli sásba. Édesapám nagyon szerette a természetet. Édesanyám kevesebbet járt, ő addig otthon maradt és sütött-főzött. Halványan emlékszem arra is, hogy ők ketten eljártak biciklizni, így mentek a közeli falvakban szolgáló lelkészekhez.

Ha össze kellene foglalnom, hogy mi mindent tanultam Uzonban, akkor azt mondanám, hogy az Istenszeretetet, a hitvalláshoz való ragaszkodást, a hiteles, keresztyén életet. Amikor elváltunk édesapámtól, én Magyarországra jöttem férjhez, akkor ő még szolgáló lelkész volt Uzonban. Azt mondta, nagyon sajnálja, hogy nem tud mit adni, sem pénzt, sem tárgyi dolgokat. Nem volt semmi, amit örökölhettem volna. Azt mondtam neki tiszta, igaz szívvel, hogy a legtöbbet kaptam édesapámtól, mert megtanított arra, hogy hogyan találkozhatok az Úrral. A legnagyobb örökség, hogy az Ő gyermeke lehetek. Ebből élek mind a mai napig!

Ceausescu-rendszer

Nagyon-nagyon nehéz időszak volt az ún. Ceausescu-korszak, sok lelkeszt ért az a vád, hogy "rendszerellenes". Biztosan állíthatom, hogy édesapám semmiféle politikai szerepet nem vállalt, semmiféle politikai kapcsolata nem volt, ez száz százalék, mert nagyon jól ismertem őt. Esperesi tisztséget sem vállalt, pedig számtalanszor felkérték rá. Ő a sima lelkipásztori szolgálatot végezte szívesen. Minden ismerősének csak "Jóska bácsi" volt és nem tiszteletes úr, nagyon egyszerűen élt. Egyáltalán nem akart a középpontban lenni.

Félelemben és csendben teltek azok az évek, nem mert senki sem beszélni. Ha valaki panaszkodott, például a családoknak járó élelmiszeradagról, akkor azt titokban tette, mert nagyon szigorúan büntették. Olyan szankciókat hoztak az emberek ellen, amik elől jobb volt elmenekülni, tehát nem lázadtak az emberek. Mi nem avatkoztunk bele ezekbe. Ha valaki jót akart, és békességben akart élni, akkor fölösleges volt felvenni a kesztyűt ezekkel a nézetekkel.

Édesapa mindig nagyon vigyázott, hogy mi, gyerekek kimaradjunk azokból a beszélgetésekből, amik nem ránk tartoznak. Viszont mindig beszélt Nagy-Magyarországról, a magyar történelmet tőle tanultuk. Gábor Áront ott vitték végig azon az utcán, ahol mi laktunk, azért hívták Gábor Áron utcának a parókia előtti főutat. Ezekről mindig mesélt nekünk. Mi ezt nyilván az iskolában így nem tanultuk. Mi úgynevezett dákoromán történelmet² tanultunk magyar nyelven, középiskolában pedig világtörténelmet. Édesapám azt is elmondta, hogy az ember Isten akaratát nem tudja keresztülhúzni. A békesség, a szeretet, az egymás iránt való hálaadás, az a mi osztályrészünk. Érdekes módon nekem volt egy nagyon jó barátnőm, egy román anyanyelvű kislány, aki nem tudott magyarul egyáltalán. Soha nem tiltottak tőle.

Nagyon szerettem volna kisiskolásként néptáncre járni, de nem járhattam, mert az akkori tanító néninek ez egy kitüntetés volt, hogy a papnak a lányát nem vette be a tánckörbe. Én ezt nagy szomorúsággal vettem tudomásul, de a szüleim megvigasztaltak, hogy ezt így kell elfogadni. Az Úr Jézust is üldözték. Nem szerette mindenki. Ez együtt jár azzal, hogy én papi családban növekszem. Vagy például nagyon szerettem volna énekelni a színpadon, úgy, mint az osztálytársaim. Volt egy

nagy kultúrház, ahol nagyon sok iskolai esemény volt. Pionírok voltunk, akkor ez volt a megnevezés. Engem hála Istennek, ennek sem választottak meg, mert édesapám lelkész volt. Nem lehettem sem szereplő, sem ifjúsági tag, se semmi, amik a világi osztálytársaim. Ezekből én kimaradtam. Az iskolai tanárok nagyon keményen tartották magukat a materialista szemlélethez, és betartottak nekünk, lelkészgyerekeknek. Azért pár osztálytársam – akiknek a szülei presbiterek vagy elkötelezettebbek voltak – járt hittanóra, de bizony sokan voltak, akik nem mertek jönni.

Egy esetre még emlékszem, ami nagyon megviselt bennünket. Egy esküvő alkalmával a menyasszony magyar ruhát vett fel. Édesapám nem tudta... hát nem szokta megkérdezni, hogy milyen ruhát vesz fel a menyasszony. Templomi esküvő volt, és a végén két egyenruhás férfi jelent meg a parókián, és elvitték édesapámat. Több órán keresztül ott kellett ülnie a rendőrségen. Nem vették jó néven, hogy nem tett azonnal jelentést a magyar ruha miatt. Mi, gyermekek nagyon-nagyon féltünk, hogy mi lesz most vele, mit fognak vele csinálni. Félelemben tartották, de nem tudtak semmit ráfogni az ő szolgálatára, ugyanis ő az Igéről beszélt. Azt az egyet kifogásolták, de azt keményen, hogy miért nem jelentette, hogy a menyasszony magyar ruhát vett fel, piros-fehér-zöld szalaggal jelezve, hogy ő magyar menyasszony. Akkor ez szigorúan tilos volt.

Ifjúkor

Sepsiszentgyörgy

Középiskolába Sepsiszentgyörgyre, a "Kettes számú líceumba" jártam, ahol 1973-ban érettségiztem. Az általános iskolához hasonlóan itt is a magyar osztályt választottam, de többségében természetesen román osztályok voltak, főleg a városban. Én mindig a magyar osztályt választottam. A magyar és a román nyelvű osztályok között mindig volt ellentét, mi voltunk a "kisebbek" és a román osztályba járó diákok egy kicsit előnyösebb helyzetben voltak. Könnyebben felvették őket felsőfokú képzésre, főiskolára, egyetemre. Aki románul érettségizett az én időmben, annak már eleve előnye volt. Román nyelvet nekünk, magyar diákoknak is kellett

tanulnunk, és a román nyelvű felvételit sem úsztuk meg, de mi nem tudtuk anyanyelvi szinten elsajátítani a nyelvet.

Humán beállítottságú voltam, matematikából nagyon nem a sikerek útján jártam. Mai napig is a reál tantárgyak azok, amik távolabb állnak tőlem. Én nem is érettségiztem matematikából, mert abban az időben nem kellett, hanem latint lehetett választani helyette. Humán tagozatú osztályba jártam, ez volt a megnevezése. Volt reál tagozat, humán tagozat, illetve magyar és román osztály. Édesapámnak nagyon sok volt osztálytársa tanított mint tanárom, úgyhogy ismertek, és tényleg jó kapcsolatban voltam velük. Van még egy nagyon szép emlékem a középiskolás diákéveimből, amikor harmadikos gimnazista koromban egy elkötelezett magyartanár nő a Liliomfi darabot tanította be a diákoknak. A nagyszínházban játszhattunk és akkor engem választottak meg főszereplőnek, és nagyon boldog voltam.

A középiskolás évek alatt lánykollégiumban laktam, ahol a nevelőnők nagyon szigorúan vették a házirendet. A nevükre már nem is annyira emlékszem, de rend és fegyelem volt, és tanulni kellett. A szabadidőnket városi sétával, színházlátogatással töltöttük. Diszkók is voltak, de azokra én nem jártam, a leánykollégiumból nem is könnyen engedték el a lányokat. Voltak barátnőim is, akik közül ketten sajnos már nem élnek, nagyon fiatalon elmentek.

Engem általában hétvége hazaengedtek, mert kántorizáltam a gyülekezetben. Édesapám itt is nagyon odafigyelt a sorsomra: minden héten kedden meglátogatott, mert akkor volt a lelkeseknek értekezlet Sepsiszentgyörgyön. Mindig bejött hozzám, beszélgettünk és elmondtam neki, hogy mi történt velem a héten. Nagyon-nagyon áldott emlék ez nekem.

Két év Kolozsváron

Édesapám egyszer elvitt a teológiára, ahol végzett, és rögtön megragadott a díszterem. Egy hatalmas kép fölé az volt írva, hogy "Verbum caro factum est" – az Ige testté lett". Mivel középiskolában tanultam latint, ezért ez a mondat megmaradt bennem. Annyira meghatott, hogy amikor Kolozsvárra kerültem, gyakran jártam oda istentiszteletre. Édesapám nagyon jó viszonyt ápolt egykori kolozsvári

professzorával, Dr. Nagy Andrással³, így mikor érettségi után a városba kerültem, ő és a felesége patronáltak, egyengették a sorsomat. Nagyon sokat voltam náluk. Felesége, Máci néni szeretettel – mint egy kedves pótnagymama – gondoskodott rólam és sok más lelkészgyerekről is.

Középiskolai tanáraink arra buzdítottak, hogy jelentkezsek a Kolozsvári Konzervatóriumba és ott tanuljak zenét tovább. Amikor először felvételiztem, nem vettek fel a román nyelv miatt, de aztán egy nagyon érdekes dolog történt. A már említett Nagy András professzor úr – András bácsi – elvitt egy orgonaszakos professzorhoz, akit úgy hívtak, hogy Delly-Szabó Géza⁴. Ő meghallgatott engem, hogy játszom a hangszeren, mert én ugyan éneket szerettem volna tanulni, de a hangszer mindenkinek kötelező volt. Mikor elkezdtem játszani neki zongorán – orgona abban a pillanatban nem volt kéznél –, akkor azt mondta, hogy na, nem, hát ő ezt nem hallgatja. Nem a megszokott módon, nem a szabványos ujjrend szerint játszik ez a gyermek. Már ott voltam, hogy kimegyek az ajtón, mikor azt kérte, mondjam, meg, hogy kitől tanultam meg így ezt a darabot, mert hát csak-csak elment a darab, de nem a megszokott ujjrend szerint. Én pedig elmeséltem, hogy édesanyám meghalt, és egyedül kellett megtanulnom orgonálni. Akkor azt mondta, hogy üljek le azonnal – s elkezdett tanítani. Onnantól kezdve, ingyen és bérmentve két éven keresztül tanított Kolozsváron. Nagy élmény volt számomra, hogy akkor a Kéttornyú templomban gyakorolhattam az orgonán. Magántanulóként bejártam a konzervatóriumba, mert hát hivatalosan a román nyelv miatt nem vettek fel. Énekelni egy nagyon kedves tanárnő, Szűcs Lívia tanított egészen addig, amíg meg nem ismertem a férjemet.

Édesapám egy alkalommal döntés elé állított, és azt mondta, hogy ha már beleláttam az énekesek kulisszák mögötti világába, akkor döntsem el, hogy most a világban akarok járni, vagy az Úrral akarok járni. Nem volt könnyű. Tizenévesként láttam, hogy nem minden olyan szép az énekesek világában, mint ahogy azt kívülről az ember látja: hogy van egy kamara- vagy operaénekesnő és szép az élete. Sajnos ez nem úgy van. És én, amikor ezt megláttam, megtapasztaltam, nagyon megijedtem, hogy akkor az én életem is majd ilyen lesz.

Nem egészen két csodálatos évig voltam Kolozsváron, és utána megismertem a férjemet. És miután kiderült, hogy én Magyarországra jövök férjhez, onnantól kezdve már nem is tanulhattam tovább. Hazamentem Uzonba, és még egy évig otthon lehettem édesapa mellett szolgálattevőként.

Házasságkötés

A férjemmel úgy ismerkedtem meg, hogy ő egy olyan erdélyi származású tanár-mérnök házaspárnál tanult németet Miskolcon, akiknek a szülei református lelkészek, konkrétan az én édesapám elődei voltak, és valahogy ez a kapcsolat feléledt. Eljöttek meglátogatni bennünket, s akkor én épp otthon voltam nyári szüneten. A tablóképem ki volt rakva valahol a szobában, és a vendégek elkérték a képet. Hazavitték magukkal Magyarországra, és amikor a férjem ment németórára, megpillantotta, és azt mondta, hogy szeretne megtalálni és feleségül venni engem. Akkor én még Kolozsváron voltam.

Először írt egy levelet, hogy szeretne megismerni. Hát túl nagy kedvem nem volt hozzá, de gondoltam, próbáljuk meg, úgysem voltam még Magyarországon. Válaszoltam a levelére, ő pedig eljött meglátogatni. Nagyon nehéz volt akkor eljutni Erdélybe, nem úgy működött, mint ma, hogy akárhányszor mehetek egy héten, hanem egy évben csak egyszer tudott jönni. Mikor találkoztunk, azt mondta, hogy nem tud többet jönni, de ilyennek képzelem el a feleségét, és szeretné megkérni a kezemet. Érdekes volt, mert hát ugye ez egy unikum, hogy valaki egy nap alatt döntsön, de én éreztem, hogy ő lesz a férjem. Nem tudom megmagyarázni, nem tudok rá szavakat sem találni, egyszerűen tudtam, hogy ő az. És így is lett, és Isten megáldotta a házasságunkat.

Egy nagyon szolid, tiszta szívű, kedves, intelligens fiatalember volt, akit mikor édesapám meglátott, azt mondta, hogy "Ő az én fiam!" – tehát rögtön tudta, hogy ő a megfelelő pár nekem. Nagyon szerette édesapám mindig. Onnantól kezdve, hogy eldöntöttük, hogy összeházasodunk, egy évet kellett várni az esküvőig. Addig a férjem nem is tudott jönni hozzám. Tolmácsot és ügyvédet kellett fogadni, engedélyeket és iratokat kellett beszereznünk, az pedig, hogy édesapám református lelkész volt, még inkább megnehezítette a dolgot. Be kellett járni a szentgyörgyi

rendőrségre és igazolni kellett, hogy önszántamból szeretnék férjhez menni, és nem valamilyen politikai érdekből.⁵

Végül a polgári esküvőnk Kolozsváron volt; román nyelvű esküvő, amin csak ketten voltunk, nem volt a családból sem senki, mert olyan hirtelen kellett összeházasodnunk. Megadták az engedélyt negyvennyolc órára, ami alatt be kellett mutatni, hogy megtörtént a házasságkötés. Utána rögtön ültünk a vonatra, mentünk Uzonba, és rá egy hétre volt az egyházi esküvőnk, 1975. december 20-án az uzoni imateremben. Ha jól emlékszem, hatvanan voltunk. Szász Tibor esperes úr adott minket össze. A házassági alapigénk a Galata levélből az volt, hogy *"Szeretettel szolgáljatok egymásnak"* [Galata 5:13], és azt gondolom, hogy ez az ige végigkísérte a mi életünket. Ezt akkor valaki magnószalagra vette a gyülekezetben, azóta is megvan a felvétel. Nagyon érdekes volt, mert az akkori falusi bácsik legtöbbször nem is látott még magnetofont, és csodálkoztak, hogy ezt majd vissza lehet hallgatni.

Nagy előkészületek voltak az esküvő előtt, mert hát ugye mindenki szeretett volna segíteni, az egész gyülekezet. Az asszonyok kürtös kalácsot sütöttek, előkészítették a hidegtálakat, segítettek a főzésnél. Szépen megszervezett, áldott alkalom volt, nagyon sokan köszöntöttek. Volt lakodalom is, de ezt nem úgy kell elképzelni, mint ahogy most zajlik. Szolid volt, inkább nem is lakodalomnak nevezném, hanem vacsorának, és volt egy idős bácsi, aki régi magyar nótákat játszott hegedűn.

Miután összeházasodtunk, a férjem visszajött Magyarországra, de én csak egy fél évvel később jöhettem ki utána, 1976 júniusában. Addig nem is találkoztunk, mert nem engedtek ki. Ez nagyon nehéz időszak volt mindkettőnknek, mert mindig vártuk az alkalmat, hogy na, most akkor biztos fog sikerülni... Édesapámnak viszont nagyon nagy öröm volt, hogy ott lehettem mellette és a gyülekezet mellett.

Az én elképzelésem nem az volt, hogy külföldre jövök férjhez, hanem az, hogy valahol a környéken egy református lelkész lesz a férjem, és ugyanazt az életvitelt folytatom, amiben én jól éreztem magam. Meg voltam arról győződve, hogy a legtöbb, amit tehetek az az, hogy lelkészfeleség leszek valahol, de Isten többet adott. Ő egész másképp látta. Áldott legyen a szent neve, hogy hallgattam rá!

Érdekes módon édesapám nem akarta, hogy valamelyik lelkésznek a felesége legyek, mert látta az ezzel járó nehézségeket és visszásságokat. Nagyon sokan

mondták neki, hogy miért enged el ilyen messzire, nyolcszáz kilométerre, nem fogunk tudni beszélni... Mert akkor még telefon sem volt a parókián, csak levélben tartottuk a kapcsolatot, de ő – imádkozó ember lévén – biztos volt abban, hogy ez a házasság Isten akaratából történt, és hogy Ő tervezett az életemmel valamit. És ez valóban így történt a későbbiekben. Az egész életem úgy formálódott, ahogy Isten elképzelte, és nem úgy, ahogy én elképzeltem.

Férjem, Papp László

A férjem tősgyökeres református családból származik, a szülei, sőt még a nagyszülei is miskolciak voltak. A nagymamája volt nagyon komoly, hívő, bibliaolvasó és imádkozó asszony a legutolsó pillanatig. Anyósom nem annyira, ugyanis a kommunista időszakban egyedül, a nagymama segítségével nevelte a férjemet és akkor nem lehetett templomba járni, nem gyakorolhatta a vallását. Tehát ő nem gyakorolta, viszont időskorában, legutolsó éveiben elfogadta az Úr Jézust, az Úrhoz fordult és olvasta a Bibliát.

A férjem úgy egyéves lehetett, amikor elváltak a szülei, és az édesapja utána nem nagyon látogatta. Egy új családot alapított. Én is találkoztam vele, de sajnos nem volt egy megbízható, családcentrikus ember, nagyon korán meg is halt, eléggé fiatalon. Az anyósom kemény kézzel fogta a férjemet, szigorú korlátok között nevelte, de bizonyára – ahogy így visszagondolok – ezt azért tette, mert féltette, nehogy valamilyen rossz társaság beszippantsa.

Egykeként, nehéz anyagi körülmények között nőtt fel. Nagyon nagy szegénységben, de nagyon nagy békességben. A nagymama végtelen nagy szeretettel nevelte az unokáját, amíg anyósom dolgozott. Nagyon szerette a sportot, a kézilabdában és a fociban – ha jól emlékszem – mindig sikereket ért el. Egyébként az idejét tanulással töltötte. Villamosmérnöknek tanult volna Budapesten, csak amikor megismerkedtünk, mindkettőnknek ott kellett hagynunk a tanulmányainkat, mert anyagilag nem tudtuk volna megoldani. Miskolcon elektrotechnikai végzettséget szerzett, aztán a Diósgyőri Gépgyárban dolgozott mérés technikusként.

A férjem magyar, református és vallásos ember volt, amikor megismerkedtünk, ami egy darabig működött. Ez a vallásosság nem volt igazán elkötelezett, keresztyén élet. Mikor mi már összeházasodtunk, jobban megismert engem, s olyan negyvenkét éves lehetett, amikor megtörtént az ő Istenhez fordulása, ami után teljes mértékben személyes, élő kapcsolata lett az Úrral. Ahogy az ige mondja, hogy *„királyi nemzet, szent papság, elhívásra való nép vagytok”* [1Pt 2:9] – valóban szolgálja és elkötelezettje lett az Úrnak.

Gyerekek

A kislányom halála nagyon megviselt. Azt, hogy én ezt átvészelttem, és hogy a házasságunk is megmaradt, Isten Szentlelkének és Igéjének köszönhetem. Noha a gyászomban és fájdalomban megközelíthetetlen voltam. Azért viselt meg nagyon, mert megszületett, és két napig senki nem mondta, hogy beteg, hogy probléma van. Én abban a tudatban voltam, hogy nekem született egy egészséges kislányom, minden rendben, jól van. És harmadik nap jöttek, hogy sajnos gyomorvérzés, légzési nehézségek, állítólag Down-szindróma, szív-nagyér fejlődési rendellenesség miatt... minden, amit el lehet mondani.

Volt, aki azt mondta, hogy ezeket a betegségeket még nem lehet bizonyítani egy ilyen kicsi gyereknél. Nem tudom. Tény az, hogy harmadik napra rá meghalt és ez nagyon-nagyon megviselt bennünket. Talán a férjem még könnyebben feldolgozta, de én sokkal nehezebben. Akkor úgy éreztem, hogy összeomlott minden körülöttem. Édesapámnak az odaszánt imádsága, a folyamatos levelei, amikben biztatott, bátorított, hogy ez a gyermek az Úrnál van, hogy vissza fogom kapni, hogy csak egy időre van elszakítva tőlem... Hogy nekem tudnom kell azt, hogy ez a gyermek él, van, és viszont fogom látni.

És vissza kellett jönnöm dolgozni, noha megszűnt a munkaviszonyom, mert én szerződéses munkaviszonnyal dolgoztam akkor, és már a helyemet betöltötték. Tehát nem volt könnyű időszak. De valahol, a lelkem mélyén tudtam, hogy Isten nem hagyott el, hogy lehet, Isten megkímélt egy olyan helyzettől, ami azzal járt volna, hogy egy beteg gyerek nevelése mellett talán nem is dolgozhatok. Talán az életünk egészen... talán nem is születik már tényleg több gyerekünk. Összeraktam aztán én

magamban, hogy Isten nem dönthetett másképp, ezt is a javamra döntötte. Számtalan ígét aláhúztam a Bibliában, ami bátorított, erősített. Van egy nagyon drága ige, az 55. zsoltár 23. verse: *„Vessed az Úrra a te terhedet, ő gondot visel rólad, nem engedi, hogy valamikor is ingadozzék az igaz”*. Ezt én gyerekkoromban kaptam édesapámtól, és kiraktam a szekrénybe. Minden nap megvallottam, elolvastam, ez az ige volt az, ami helyreállított, és természetesen a férjemnek a mérhetetlen nagy szeretete, támogatása.

A fiamat Papp Lászlónak hívják, ugyanúgy, mint a férjemet. Talán azzal kezdeném, hogy mikor megszületett, nagyon féltünk, hogy életben maradjon, ugyanis az orvosok szerint nekünk nem születhetett volna gyermekünk. Amikor a kislányunk meghalt, akkor az egyik orvos professzor azt mondta, hogy olyan egyformák a génjeink, a férjemnek meg nekem, mintha édes testvérek lennénk. Holott ez abszolút lehetetlen, hogy bármilyen rokoni kapcsolat legyen köztünk. Tehát azt mondták, hogy nekünk nem születhet gyermekünk, vagy ha születik is, nem marad életben vagy nem lesz egészséges. Ez egy nagyon nagy trauma volt számunkra, mert nem elég, hogy a kislányunkat elveszítettük, hanem még ez a hír is... Na, ez volt az az időszak, amikor azt gondoltam, hogy Isten engem nem szeret. Azt mondtam, hogy jó, akkor innentől kezdve úgy látszik, hogy magunkra maradtunk, mert ha Isten szeretett volna, akkor hatalmában állt volna, hogy megtartsa a kislányunkat. Akkor még élt édesapám, és nagyon biztatott és bátorított, hogy ne forduljak el az Úrtól, mert Isten jól tudja, hogy mit csinál. És hogyha ezt megengedte, akkor ő ezt a sebet be fogja gyógyítani.

Aztán egyszer mégiscsak adta Isten, és vártuk a gyermekünket. Annak ellenére, hogy az orvosok nem javasolták, annyira nem, hogy három hónapos áldott állapotban voltam, amikor el is akarták venni. Azt mondták szó szerint, hogy "van az államnak elég fogyatékos gyereke". Borzasztó volt. De én azt mondtam, hogy akkor is vállalom, és bármilyen lesz, ha beteg, ha egészséges, fölneveljük. Azt mondtam, hogy én ezt a gyereket Istentől kaptam, és vállalni fogom. És 1980-ban megszületett a fiunk, épen, egészségesen, áldottan, akit nagyon szeretünk, de nagyon-nagyon féltettünk. Tehát azért valahol ez a félelem végigkísér bennünket.

A fiam a Diósgyőri Református Gyülekezetben konfirmált, és nagyon komolyan vette a Heidelbergi Hitvallást. A mai napig is bibliaolvasó ember. Az általános iskoláit

állami iskolákban végezte, de gimnáziumba a Lévy József Református Gimnáziumba járt. Ott nagyon jó kapcsolata volt Szilágyi Zoltán tanárával, aki a hittant tanította neki, ifjúsági konferenciákon is részt vettek az osztálytársaival.

Utána az Országos Meteorológiai Szolgálatnál dolgozott kilenc évig, mint meteorológiai asszisztens. Nagyon szerette, jól érezte ott magát. Aztán sajnos megszűnt a munkahelye, leépítések voltak, és most már nincs is meg a meteorológiai állomás. Noha nekünk soha nem mondta, és nem panaszkodott, de két évig, amíg munkanélküli volt, őt ez nagyon bántotta. Láttuk rajta, hogy ez megviseli, bár minket vele nem akart terhelni. Nem tudta, hogy most hova tovább, mert ilyen szakmát, ilyen munkát Miskolcon máshol nem talált volna.

Rá két évre a 112 segélyhívó központba vették fel. Mai napig is ott dolgozik. Nagyon sokan azt mondták, hogy ez egy nehéz munkakör, nem szabad ezt sokáig vállalni. De most azt tapasztaljuk, hogy ő ezt örömmel végzi, ugyanis lehetősége van olyan emberekkel beszélgetni, akik nagyon mélyen vannak, netán az öngyilkosság szélén, és hogyha két-három jó szót tud mondani, akkor már azzal jó szolgálatot tett.

Valószínű a nagy stresszből fakadóan, hogy munkanélküli volt, egy olyan emésztési zavar támadta meg a szervezetét, hogy nagyon féltünk, mi lesz ennek a vége. Közben már megismerte a jelenlegi feleségét, és el nem tudtuk képzelni, hogy fognak majd ők egy család lenni, hogy fognak összeházasodni. De hála Istennek, 2015 júliusában összeházasodtak. Nem volt nagy esküvő, de egy olyan ígét választottak az Énekek énekéből, ami úgy látom, hogy az életüket folyamatosan kíséri. *„Néped az én népem, Istened az én Istenem, ahová te mész, oda megyek én is” [Ruth 1:16].* Nagyon áldott kis menyem van, jelen pillanatban pedagógiai asszisztens az óvodában. Szereti az Urat. Nagyon tiszta szívű, és nagyon szereti a férjét, nagyon jól vannak együtt. Együtt lakunk. Úgy építkeztünk, hogy ők velünk laknak. Segítjük egymást, mi őket, ők minket. Istennek igazán nagy ajándéka, hogy együtt lehetünk.

A fiam őszinte, tiszta szívű, szülőszereető, nagyon ragaszkodik hozzánk. Szereti az embereket, szereti a természetet. A hobbija az akvarisztika. Nagyon odafigyeltünk rá, hitben neveltük fel. Most már önálló hite van. Minden ember személyes, egyéni módon kapcsolódik az Úrhoz. Az a fontos, hogy mindenkinek élő kapcsolata legyen

Istennel. Neki élő kapcsolata van. Nem azért keresztyén, mert a szülei is azok, hanem mert tudja, hogy Jézus Krisztus az ő megváltója.

Miskolc

Édesapámtól, József öcsémtől és a gyülekezettől nagyon nehéz volt az elválás, húsz év is eltelt, mire azt mondtam, hogy na, most már itthon vagyok, ez az otthonom. Szóba került az is, hogy esetleg a férjem jöjjön Uzonba, de az még bonyolultabb lett volna. Abban az időben ezt nem tudtuk volna véghez vinni. Egy hatvankilós csomaggal jöttem át a határon, olyan szigorú ellenőrzések alatt, hogy még a papírsebkendőt is kiborították és megnézték, hogy mi van benne.

Itt nem volt lehetőségem arra, hogy tovább folytassam a zenei tanulmányaimat, ami nekem egy olyan traumát okozott, hogy tudatosan irtottam ki magamból ezt a képességet. Ma úgy fogalmaznának a szakemberek, hogy ez egy védekezési mechanizmus volt a részemről, hogy el akartam felejteni, de én azt éreztem, hogy Isten nekem már egy egészen másik feladatot ad.

Magyarországon egy egészen más világba cseppentem bele. Az első benyomásom az volt, hogy ez egy olyan ország, ahol szabad magyarnak lenni – ez fantasztikus érzés volt! Rossz élményem meg az volt, hogy óriási különbséget találtam a magyar és az erdélyi magyar ember lelkülete között; itt nem találkoztam azzal a kedves, befogadó, barátságos légkörrel. Erdélyben, ha valakinek nem volt, akkor a szomszéd biztos adott. Ott egészen más világ volt: a magyarság mindenütt összetartott, az emberek segítették egymást. Ha valaki építkezett, akkor ingyen és bérmentve mentek segíteni. Tiszta szívű emberek az erdélyi emberek. Itt ezt nem tapasztaltam. Sokan „román kisasszonynak” neveztek, ami nagyon bántott, és ami ellen borzasztóan tiltakoztam, mert nem vagyok román, hanem ugyanúgy magyar vagyok.

Ma már azért hozzáteszem, hogy Miskolcot nagyon szeretem, és többet éltem itt, mint Erdélyben, de nagyon nehezen szoktam meg, hogy az emberekből hiányzott a szeretet, a megértés, az irigység nélküli támogatás, az önzetlen odafordulás egymáshoz. Nem tudom, hogy most ez mennyiben áll fenn, de 1976-ban, mikor én átjöttem, az volt a probléma, hogy más lelkületű emberek éltek itt. Egészen más. A

gyülekezetről nem is beszélve, mert ugye nekem a gyülekezet az otthonom volt. Bár itt is nagyon kedvesek voltak az akkori lelkészek, akik tudták, hogy lelkészcsaládból jöttem, és próbáltak támogatni, de az a bensőséges, szeretetteljes kapcsolat, ami Erdélyben megvolt, az itt hiányzott.

Látogatás haza

Minden évben hazamentünk Erdélybe, előfordult, hogy kétszer is. A gyakori látogatás nemcsak a szigorú törvények miatt, hanem az anyagiak miatt sem volt lehetséges, de nem volt olyan év, mikor ne látogattunk volna haza. Ilyenkor két hétig biztos otthon voltunk. Egy darabig a férjemmel együtt, aztán az utolsó években ő már nem jött. Azt mondta, hogy már olyan sokat utazott, hogy nem hiányzik neki ez a nagy út.

A rendszerváltásig mindig félelem volt bennem, hogy mi van, ha nem tudok visszajönni, ugyanis nekem évekig konzuli útlevelem volt, amíg a magyar állampolgárságot meg nem kaptam. Előfordult, hogy megfenyegettek a határnál, hogy ha bármi szabálytalanságot követek el, akkor nem jöhetek vissza. Volt olyan is, amikor a férjem nem tudott jönni, nekem pedig a két-hároméves gyerekekkel több órán keresztül kellett várakozni a határon, mert nem engedtek leszállni. A határőrök minden alkalommal cirkuszoltak, főleg a magyarokkal. Olyan is volt, hogy a román vámos azt követelte, hogy beszéljek románul. Ő törte a magyart, én meg magyarul beszéltem, és rám kiabált, hogy márpedig beszéljek románul, mert látja az útlevelemben, hogy hol születtem. Én nem ellenkeztem vele. Beszélünk románul, tehát mi nem keveredtünk konfliktusba a hatóságokkal. Ezek mind olyan félelemmel töltöttek el, hogy nagyon nehéz volt. Mindig attól rettegetem, nehogy valami olyat kövessünk el, ami miatt aztán nem engednek vissza, és elválasztanak minket egymástól, de hála Istennek, nem került sor rá.

Egyből ez adódott, hogy óvónő legyek

Miskolcon erősen meg kellett alapozni az életünket, a nulláról kellett kezdenünk. A férjemnek nagyon kevés volt a fizetése, én pedig akkor még munkát kerestem. Körülbelül egy-másfél hónapba telt, mire állást találtam. Képesítés nélküli óvónőnek

vettek föl a Vászónfehérítő úti óvodába, ami ma már nem működik. Ez egy bérházi, úgymond "kényszeróvoda" volt, mert régen előfordult, hogy olyan sok gyerek született, hogy bérházakban kellett óvodákat nyitni, engem pedig egy ilyen helyre vettek föl dolgozni.

Elég nehezen találtam állást, kommunista világ volt. Kérdezték, hogy honnan jöttem, ki vagyok, és mikor megtudták, hogy édesapám lelkész nem akartak velem szóba állni. Szegény anyósom, aki sajnos már nem él, gyári munkásasszony volt, ennek a rendszernek a "kényszergyermek", vagy nem is tudom, hogy fogalmazzak. Az ő ismerősei segítségével találtam ezt a munkát. Ha lett volna valami más, akkor lehet, hogy más munkát választok. Valahogy egyből ez adódott, hogy óvónő legyek, aminek nagyon örültem, mert a gyerekeket mindig is szerettem.

Rá két évre elmentem a Hajdúböszörményi Óvónői Főiskolára, ami ma már a Debreceni Egyetem Hajdúböszörményi Óvónőképző Kara, és ott szereztem levelezői úton óvónői képesítést. Itt egy nagyon kedves, mai napig tartó barátságra tettem szert a ma már nyugdíjas Dr. Kövér Sándornéval⁶, aki akkor a főigazgatója volt az óvónőképzőnek; ő alapította tulajdonképpen a főiskolát. Nagyon nagy tudású, tiszteletre méltó, elismert ember, akivel mai napig tartom a kapcsolatot. Komoly, hitben járó, református asszony, akit egész Magyarországon ismernek. Sok mindenben bátorított, támogatott, később, negyvenéves koromban abban is, hogy végezzem el a vezetőképzőt, mert ez a jövő, és biztos, hogy Istennek terve van velem.

Aztán a Vologdára kerültem, már végzett óvónőként, ahol csak egy nagyon rövid ideig dolgoztam, mert közben vártuk az első gyermekünket, a kislányunkat, aki sajnos csak három napig élt. És utána 1978-ban ide kerültem az Erdész úti óvodába.

A diósgyőri református gyülekezet

Amikor 1976-ban Miskolcra kerültem, a férjemmel rögtön bekapcsolódtunk a diósgyőri református gyülekezet életébe. Akkor Szőnyi György volt a lelkipásztor, aki ismerte édesapámat, egy alkalommal el is hívta szolgálni. Nyilván ez a gyülekezet nem volt olyan, mint az uzoni, de most a Péter András és felesége, Péter Andrásné

Szűcs Katalin által vezetett gyülekezet nagyon közel áll hozzám, lelkületben is, kegyességben is és szolgálattelvésben is, minden területen.

A férjemmel együtt jártunk a gyülekezetbe, aztán megválasztották presbiternek. Sokat tusakodtunk, hogy elvállalja, ne vállalja... aztán engem is megválasztottak. Volt egy időszak, amikor mind a ketten presbiterek voltunk. Ma már nem vagyunk, mert úgy éreztük, hogy nem tudjuk ezt a szolgálatot a munka mellett vállalni úgy, hogy az olyan legyen, ahogy a Bibliában le van írva. A gyermekszolgálatot viszont továbbra is végzem.

Két évvel az előtt, hogy édesapám súlyos beteg lett volna, a diósgyőri és az uzoni gyülekezet találkozott Uzonban. Volt egy nagyon szép közös istentisztelet, amin édesapám a kezdődő betegsége miatt szolgálni már nem tudott. Péter András lelkész szolgált, és egy olyan testvéri kapcsolat alakult ki a két gyülekezet között, ami a mai napig tart. Akkor én is szólhattam az úrasztalánál, bizonyoságot tehettem az életemről, arról, hogy Isten hogyan vezetett.

Édesapám utolsó évei

Édesapám hatvanöt éves koráig szolgált az uzoni gyülekezetben, 1992-ben vagy 1993-ban ment nyugdíjba. Nem a szolgálatot érezte soknak, hanem az állandó adminisztratív munkát román és magyar nyelven. Belefáradt az állandó kötekedésbe, zaklatásba, problémákba – a gyülekezetben végzett lelki szolgálat nem fárasztotta. Miután nyugdíjba ment, elköltöztek Sepsiszentgyörgyre a feleségével, oda, ahol felnőtt. Vásároltak egy kisebb tömblakást, és egészen haláláig ott éltek. Édesapám nyugdíjas éveiben is rengeteget olvasott, minden megjelent magyar könyvet kiolvasott. Nagyon szeretett kirándulni. Nagyon szerette a természetet, sokat sétált az Olt partján, és gyógynövényeket gyűjtött. Aktív tagja volt az idős lelkészek találkozóinak, életben maradt osztálytársaival is mindig találkozott. Közösségi ember volt, nem vonult, nem húzódott vissza.

Aztán amikor édesapa beteg lett jelezte a felesége, hogy menjünk és látogassuk meg, mert valami nagyon komoly probléma adódott. Valóban, többszörösen áttétes

rakos beteg volt. Nem tudta, hogy mi a problémája, nem is volt fájdalma. Kórházban nem volt, orvos nem látogatta, gyógyszerre szüksége nem volt.

A mi Urunk úgy döntött, hogy nyolcvankét éves korában magához veszi, és az ő élete egyszerűen, szépen elszállt erről a földről az Úr jelenlétébe. Nem szenvedett, sem halálfélelme, sem fizikai fájdalma nem volt. Nagyon szerette az Urat. Tudta, hogy hova fog menni. Amikor találkoztunk elmondta, hogy nem szeretné, ha a temetőben meglátogatnám, mert ő nem lesz ott. Együtt tartottunk egy áldott istentiszteletet, és utána már nem találkoztunk. A temetésére sem tudtam hazamenni. Ennek több oka is volt: először is – biztos vagyok benne, hogy ezt Isten így rendezte – édesapámmal megbeszéltük, hogy erre már nincs szükség. Nagy a távolság. A szertartás már nem az elköltözöttnek szól, hanem a hátramaradottaknak. Másodszor: két héttel azelőtt voltam otthon, így nem tudtunk volna hazamenni. Emiatt nagyon sok ítélkező tekintet ért engem, de hát akkor is békesség volt a szívemben, mert így beszéltük meg édesapámmal. Éreztem Istennek az akaratát, hogy ez így van rendben. Amikor meghalt, itt, Diósgyőrben is szólt a harang. Tudtam, éreztem, hogy mikor van a búcsúztatása, mikor kísérik ki az utolsó útjára az uzoni temetőbe. Egyszerűen mindenről tudtam, megmagyarázhatatlan, de ez így volt.

Végtelen békességet adott Isten, a családom, a férjem vigasztalása, de különösképpen a fiamnak a nagyon-nagyon világos, tiszta, erős hite, bátorítása jelentett sokat. Nagyon nagy békességet adott. Mai napig is így van békességem. Tudom, hogy kinek hittem, tudom, hogy Jézus Krisztus feltámadt, és mi is feltámadunk. Tudom, hogy fogunk találkozni, egész biztos vagyok benne. Annyira, hogy amikor a gyermekem, az én akaratom és tudtom nélkül elment Erdélybe, és Uzonban, a temetőben meglátogatta a sírt, akkor felhívott telefonon és azt mondta, hogy "Légy nyugodt, nincsenek itt nagyapáék, nem itt vannak a temetőben". Ez is egy áldott bizonyágtétel volt.

Hát azóta én nem jártam Erdélyben, és valahogy úgy érzem, hogy lezáródott ez az út. Nem hiszem, hogy fogok menni, emberi számítás szerint. Persze Isten az Úr az életemben, Ő dönt minden felől.

Jegyzetek

¹ **Uzoni népiskola:** Tatrangi Sándor és felesége 1857-ben végrendeletileg iskolafejlesztésre 12 ezer cs. kir. húszast hagyományoztak a református egyházra. A házaspár kikötése az volt, hogy az alapítvány kamataiból a fiúnövendékek számára külön tanítói állást létesítsenek. Tették ezt abból a megfontolásból, hogy "legyen tehát szülőföldemen – hová elődöm alig egy kerek százada, hogy lábát betevé – itt, Uzonban reformált egyházunk kebelében, az eddig is fennállott elemi iskolán kívül egy szépen virágzó népiskola, melynek emlőiről a népes közönségnek minden rangkülönbség nélküli fiúgyermekei ivadékról ivadéokra, századokon keresztül szívhassák a romlatlan vallásosságnak, szeplőtlen erkölcsnek és forró honszeretnek boldogító tápnedvét" – fogalmazta meg Tatrangi Sándor. A házaspár 1862-ben az iskolaalapba végrendeletileg egy beltelket és 27 hold földet ajándékozott. Ezzel egy iskolaépület és egy második tanítói állás létesítésének alapját akarták megteremteni. A végrendeletben hátrahagyták, hogy ha felépül az új intézmény, "örök időkre" Tatrangi nevet viselje. A Tatrangi házaspár által megálmodott fiúiskola 1865-ben a községháza épületében kezdte el működését. Tatrangi Sándor és neje, Benke Julianna 1875 május 1-jén elhunyt. Az iskolaépület, amely négy tantermet, egy tanítói, egy szolgálati lakást és magtárhelyiséget foglalt magában, 1876–1877 között készült el. A Tatrangi-végrendelet értelmében 1879-től betöltötték a harmadik (igazgató) tanítói állást is. Ettől kezdve "az iskolának megvolt minden szükséges taneszköze, faiskolája, iskolakertje, felszerelt tornaterme. Uzon iskolája a kommunizmus éveiben nem viselhette a Tatrangi nevet. Ezt – a község lakóinak kezdeményezésére – 1990 tavaszán kapta vissza. Az alapítványozó házaspár emlékét az iskola falára helyezett márványtáblán örökítették meg. (Forrás: http://www.3szek.ro/load/cikk/42347/tatrangi_sandor-nepiskola)

² **dákoromán:** A magyar nyelvben elterjedten használt dákoromán (vagy dáko–román) kontinuitás megnevezés a román nyelvben használatos daco-romană kifejezés félrefordításából ered. A dák–római folytonosság elméletéről van szó, amely szerint a dák népesség a rómaiak közzvetítésével él folytonosan az ókori Dacia provincia területén. Az elmélet szerint miután 106-ban a rómaiak meghódították Daciát, elkezdődött az őslakosok romanizálása ("rómaiásítása"). Ez a következőkből állt: bevezették hivatalosan a latin nyelv használatát, a római ünnepeket és az őslakosokat a római életmód és kultúra átvételére kényszerítették. A teljes romanizáció érdekében a Római Birodalom több provinciájából hoztak ide telepeseket. A dákok asszimilációja viszonylag rövid idő, kevesebb mint 150 év alatt lezajlott, ennek eredményeként kialakult egy latin nyelvű és kultúrájú népcsoport, amit az elmélet hívei dákoromán népnek neveznek. (Forrás: Vékony Gábor. Dákok, rómaiak, románok. Akadémiai Kiadó, 1989.)

³ **Nagy András** (1899-1974): református teológiai tanár, dékán, egyházi író, szerkesztő. A nagyenyedi Bethlen Kollégiumban szerzett érettségi után (1917) tisztként vesz részt az I. világháborúban. Elvégzi az Erdélyi Református Egyházkerület Teológiai Fakultását Kolozsvárt, ahol a rövid életű Református Tanárképzőnek is hallgatója (1921). Ezután három szemeszteren át a bázeli egyetemen tanul, közben segédlelkész Tordán, Marosvásárhelyen. 1923-tól Szentgerice, 1925-től Nyárádszentbenedek választja lelkészének. 1933-ban teológiai magántanári vizsgát tesz Kolozsvárt, s a következő tanévben a bázeli egyetem meghívott ószövetségi előadója; 1936-tól a kolozsvári teológia ószövetségi tanszékének professzora. Az egyházkerület tanácsbírája (1937-42), a debreceni Coetus Theologorum tagja (1940), az Evangéliumi Munkások Erdélyi Szövetségének elnöke (1943). 1944-től 1947-ig – a szervezet feloszlásáig – az erdélyi CE Szövetség elnöke volt. Debrecenben doktorált (1945). A II. világháborút követő új rendszerben, a teológusképzés állami átszervezése után, 1952-57 között a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet református karának dékánja volt. 1959-ben kényszernyugdíjazták. A Református Család társzerkesztője volt (1929-1944), az Ifjú Szentírás-magyarázatai itt s a Kiáltó Szó, Református Ifjúság, Lelkipásztor, Az Út, valamint a debreceni Igazság és Élet hasábjain jelentek meg. Önálló kötetei: Jeremia és kora (Kolozsvár, 1929); A váltáság gondolata az Ótestamentumban (Kolozsvár, 1945). (Forrás: Romániai Magyar Irodalmi Lexikon; <http://lexikon.kriterion.ro/szavak/3013/>)

⁴ **Delly-Szabó Géza** (1909-1996): zongoraművész, zenetanár. Az azonos nevű erdélyi magyar zeneszerzőnek, karnagynak, a kolozsvári konzervatórium tanárának gyermeke, akit „kicsi Szabó Géza”-ként is emlegettek Kolozsváron. Középközpontú a kolozsvári Református Kollégiumban végezte, párhuzamosan a zenetanárképzőt is elvégezte, ugyanakkor teológiát is hallgatott, és 1934-ben evangélikus lelkésszé szentelték. Lelkészi gyakorlatot sosem folytatott, de kettős képzettsége arra készítette, hogy 1936/37-es tanévben a lipcsei egyházzenei főiskolára iratkozzon be, orgona főszakkal. 1937-ben a Nagyenyedi Kollégiumba nevezték ki zenetanárnak, onnan került

be 1947-ben tanársegédként a kolozsvári Magyar Művészeti Intézetbe, amelynek zenei tagozatát 1950-ben egyesítették a román Gheorghe Dima Konzervatóriummal. A zongorán kívül időlegesen orgonát, partitúraolvasást és zongorakíséretet is tanított. Erdély-szerte számtalan irodalmi estély, templomi ünnepély és más rendezvény műsorát egészítette ki zongora-, illetve orgonaművek előadásával. Önálló hangversenyein kívül gyakran kísérte zongorán Erdély akkori magyar énekeseit, emellett kórust és ifjúsági zenekart is vezetett Nagyenyeden. (Forrás: <http://archivum2.szabadsag.ro/szabadsag/servlet/szabadsag/template/article.PArticleScreen.vm/id/23128>)

⁵ A rendszerváltás előtt igen nehéz volt a kitelepedés legális útját járni Romániában. A lehetséges egérutak egyike volt egy külföldivel formálisan kötött névházasság. Ennek az 1980-as években – különösen értelmiségi körökben és különösen Magyarország felé – olyan nagy „divatja” volt, hogy a román állami hivatalok minden módon ellenőrizték, és amikor tudták, próbálták megghiúsítani a „politikai okból” kötött házasságokat.

⁶ **Kövér Sándorné:** a Debreceni Egyetem Gyermeknevelési és Felnőttképzési Karának nyugalmazott főigazgatója, tanszékvezető főiskolai tanára. 38 évi oktatómunkája mellett új szakok indításával is igyekezett az intézmény rangját emelni. A vallás-óvoda-, szociálpedagógus és a vezető óvodapedagógus szakok mind új „szint” hoztak a felsőoktatásba. A kutatásban is jelentőset alkotott: 13 tankönyvet, 11 jegyzetet, 53 tanulmányt, 22 cikket írt, illetve öt kötetet szerkesztett. Dolgozott óvodai szakfelügyelőként és szakértőként. Részt vett programok kidolgozásában és minőségfejlesztésben, egyházkerületi szakértő is volt. 2016-ban Hajdúböszörmény képviselőtestülete díszpolgári címmel tüntette ki.

(Forrás: http://news.hajduboszormeny.hu/index.php?option=com_k2&view=item&id=5318:hajduboeszoer meny-elso-noi-diszpolgara&Itemid=218)